

Doc. dr Kazimierz Czarnecki
Katowice

ROZWÓJ ZAWODOWY STUDENTÓW W ICH WŁASNEJ OCENIE (WYNIKI BADAŃ)¹

Wprowadzenie

Problematyka rozwoju zawodowego człowieka - dzieci, młodzieży, dorosłych pracujących oraz emerytów i rencistów jest tak szeroka, złożona a poznawczo i społecznie ważna, że trudno jest ją ogarnąć w całości.

Staralem się naszkicować zarys tej problematyki w jednej z prac.² W tym opracowaniu przedstawiam syntetyczne ujęcie wyników badań nad rozwojem i samorozwojem studentów ostatnich lat studiów w ich własnej ocenie. Rzecz oczywista, że chodzi tu o ich opinię o własnym rozwoju zawodowym w czasie przebiegu studiów wyższych od pierwszego do ostatniego roku, a więc o retrospektywne, aktualne i perspektywiczne spojrzenie na warunki, proces, wyniki i dalszy rozwój zawodowy po ukończeniu studiów oraz podjęciu pracy zawodowej w wyuczonym zawodzie. Jest to - jak sądzę - pewien wkład do wiedzy naukowej (psychologicznej, pedagogicznej, socjologicznej) o rozwoju, życiu i działaniu człowieka.

Coraz wyraźniej rozrastająca się problematyka rozwoju zawodowego człowieka prowadzi wyraźnie do jej wyodrębnienia w osobną gałąź wiedzy pod przyjętą nazwą - profesjologia, rozumianą jako nauka o warunkach, procesie i wynikach rozwoju zawodowego dzieci, młodzieży i dorosłych.³

W opracowaniu tym przedstawiam:

- problem i metodę badań,
- wyniki badań,
- uogólnienie wyników badań i próbę ich interpretacji,

- przypisy i źródła.

1. Problem i metoda badań

Profesor W. Okoń uważa, że proces dydaktyczno-wychowawczy w uczelni wyższej ma wpływać głównie na zmianę osobowości studentów, do których zalicza:

- zaangażowanie społeczno-polityczne,
- opanowanie wiedzy,
- umiejętność jej stosowania w życiu,
- rozwój kwalifikacji ogólnych i zawodowych,
- identyfikację z przyszłym zawodem,
- wdrożenie do systematycznej pracy i do ciągłego samokształcenia.⁴

Analizując wyróżnione zmiany w osobowości studentów z punktu widzenia ich rozwoju zawodowego można twierdzić zasadnie, że są to zmiany "zakładane", "oczekiwane" i "pożądane" w rozwoju każdego studenta, jako przyszłego wysoko kwalifikowanego pracownika. Oznacza to, że każda uczelnia wyższa ma za zadanie przygotować swoich wychowanków do zawodu i pracy.

W oparciu o dotychczasowe analizy teoretyczne oraz własne badania, w tym szczególnie studentów uczelni wyższych, wyróżniam następujące trzy główne składniki ich rozwoju zawodowego, jako ogólne prawidłowości rozwoju zawodowego człowieka (w ogóle):

- warunki rozwoju zawodowego studentów (1),
- proces rozwoju zawodowego studentów (2),
- wyniki rozwoju zawodowego studentów (3).

(Szczególną rolę w samorozwoju i rozwoju prozawodowym i zawodowym studentów spełnia ich samoświadomość zawodowa, tj. pełne odzwierciedlenie i uświadamianie sobie tego, co robią w uczelni wyższej, co się w nich samych zmienia, czemu i komu to ma służyć oraz jak oni to, co się w nich zmienia, oceniają?)

Pisząc (wzmiankując tu tylko) o warunkach rozwoju zawodowego ma się na uwadze dwa ich rodzaje (dwie grupy): warunki podmiotowe tkwiące w

samych studentach oraz warunki przedmiotowe tkwiące w ich środowisku studenckim i ich wzajemnym powiązaniu. Wyróżniając proces rozwoju zawodowego ma się na uwadze pewne ogólne prawidłowości zwane "szczególnymi formami aktywności prozawodowej i zawodowej studentów". Wzmiankując o wynikach rozwoju zawodowego ma się na uwadze zaistniałe już wyraźnie zmiany w świadomości i zachowaniu się prozawodowym i zawodowym studentów, jak np. nastawienia, postawy, przekonania prozawodowe i zawodowe.

Warunki, proces i wyniki rozwoju prozawodowego i zawodowego studentów stanowią integralnie złączoną i wzajemnie warunkującą się całość, którą oceniali magistranci z punktu widzenia minionych już i bieżących doświadczeń rozwojowych.

Ważną w tym zakresie rolę odegrały pytania badawcze.

Pytania badawcze dotyczą "szczególnych" form aktywności prozawodowej i zawodowej badanych studentów (magistrantów) i jak sądzę obejmujących podstawowe problemy związane z całokształtem ich rozwoju zawodowego. Są to:

- motywy wyboru studiów wyższych (uczelnia, kierunek studiów),
- decyzja wyboru studiów (uczelnia, kierunek studiów),
- egzamin wstępny na studia,
- adaptacja studentów do warunków i wymagań studiów,
- identyfikacja studentów z wybraną uczelnią i kierunkiem studiów,
- stabilizacja studentów w wybranej uczelni i kierunku studiów,
- recepcja treści kształcenia zawodowego,
- sukcesy w studiach i ich wyznaczniki,
- struktura treści kształcenia zawodowego w świadomości studentów,
- powodzenia i niepowodzenia w studiach,
- świadomość prozawodowa i zawodowa studentów,
- cenione wartości w życiu studentów,
- samoocena wyników rozwoju zawodowego.

Jak sądzę, łatwo jest zmienić wyróżnione zagadnienia w formę pytań problemowo-badawczych, np. jakie były motywy wyboru uczelni i kierunku studiów? Taką też formę pytań przyjęto w badaniach empirycznych.

W badaniach posłużono się metodą profesjograficzną.⁵ Jest ona oparta na teoretycznych założeniach metody biografii ogólnej, którą opracował J. Pieter.⁶ Metoda ta została opracowana specjalnie do realizacji badań rozwoju zawodowego dzieci, młodzieży i dorosłych.⁷ Narzędziem badawczym studentów był Kwestionariusz zawierający sformułowane odpowiednio zagadnienia ogólne (warunki, proces, wyniki rozwoju zawodowego) oraz konkretne pytania związane ściśle z wyróżnionymi zagadnieniami i szczególnymi formami aktywności prozawodowej i zawodowej studentów.

Badania przeprowadzono w czterech uczelniach wyższych o zróżnicowanych profilach i kierunkach studiów: w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach; w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy; w Politechnice Śląskiej w Katowicach; w Akademii Ekonomicznej w Katowicach. Najbogatszy i najpełniejszy materiał uzyskano z UŚI. i WSP. Do badań dobrano tzw. "małe próbki biograficzne", tj. po jednej grupie studentów seminariów magisterskich następujących kierunków: biologia, chemia, ekonomia, filologia polska, finanse, fizyka, historia, matematyka, nauczanie początkowe, metalurgia, pedagogika opiekuńczo-wychowawcza, resocjalizacja, wychowanie przedszkolne, wychowanie techniczne, wychowanie muzyczne.

Dobór grup magisterskich był celowy i uzasadniony tym, że magistranci ostatnich semestrów studiów (tuż przed obronami prac magisterskich) mogli obiektywnie i dokładniej ocenić przebieg swojego rozwoju zawodowego, niż studenci młodszych lat studiów.

Magistranci wybranych grup seminaryjnych otrzymali za pośrednictwem swoich promotorów kwestionariusze z prośbą o ich anonimowe, ale bardzo szczerze i rzetelne wypełnienie. Działo się to przeważnie w czasie poświęconym na seminarium magisterskie.

Zebrano łącznie 150 wypełnionych kwestionariuszy; w tym 105 od studentek i 45 od studentów. Studentki reprezentowały głównie humanistyczne kierunki studiów, a studenci - matematyczno-przyrodnicze i techniczne. W grupie badanych dominowali studenci pochodzenia inteligenckiego - 85 osób oraz robotniczego - 62 osoby. Tylko trzech studentów było pochodzenia chłopskiego! Magistranci rekrutowali się głównie z dużych i małych miast - 123 osoby oraz ze wsi - 27 osób. Stan swojego zdrowia oceniło jako dobry i bardzo dobry - 137 osób; dostateczny - 11 osób; niedostateczny - 1 osoba.

W grupie badanych przeważały liczbowo studentki z UŚl. i WSP. Badania przeprowadzono w kwietniu, maju i czerwcu 1989 roku, dzięki życzliwości i pomocy dziekanów i prodziekanów poszczególnych uczelni i wydziałów oraz zgody Rektora UŚl. w Katowicach. Wszystkim nauczycielom akademickim, którzy przyczynili się do zrealizowania zaplanowanych badań składam serdeczne podziękowanie, a szczególnie Panu prof. Z. Wiatrowskiemu z WSP w Bydgoszczy.

2. Wyniki badań

Analiza statystyczno-opisowa materiału badawczego, zgodnie z założeniem badawczym, obejmuje trzy główne problemy: warunki (1), proces (2), wyniki (3) rozwoju zawodowego w samoocenie studentów.

Warunki rozwoju zawodowego studentów (1):

- 53,3% badanych stwierdziło, że głównym motywem ich wyboru wyższej uczelni jest jej lokalizacja, tj. bliskość miejsca zamieszkania studentów;
- 62,3% badanych podało, że głównym motywem wyboru przez nich kierunku studiów były ich zainteresowania daną dziedziną wiedzy oraz przyszłej pracy zawodowej;
- 73,4% badanych stwierdziło, że słusznie i trafnie wybrało typ uczelni;
- 80,0% magistrantów stwierdziło, że słusznie i trafnie wybrało kierunek studiów i przyszły zawód;
- 63,3% magistrantów stwierdziło, że (jako kandydaci na studia) nie byli pewni pomyślnego zdania egzaminu wstępnego i przyjęcia na pierwszy rok studiów;
- 73,3% badanych podało, że wybraliby ponownie ten sam kierunek studiów przy ponownym staraniu się o przyjęcie na studia wyższe;

Proces rozwoju zawodowego studentów (2):

- 62,7% badanych stwierdziło, że przeżywali okres adaptacji do warunków, wymagań uczelni kierunku studiów na pierwszym roku;
- 60,0% badanych podało, że identyfikowali się z uczelnią już od pierwszego roku studiów;

- 52,0% badanych podało, że identyfikowali się z wybranym kierunkiem studiów i przyszłym zawodem już od pierwszego roku studiów;
- 67,3% magistrantów potwierdziło wynik swojej wcześniejszej identyfikacji z uczelnią, co oznacza wzrost (rozwój) identyfikacji o 7,3% w stosunku do czasu z pierwszego roku studiów;
- 81,3% magistrantów potwierdziło swoją identyfikację z kierunkiem studiów, co oznacza jej wzrost (rozwój) w stosunku do roku pierwszego o 29,3%;
- 50,1% badanych podało, że poczuło się ustabilizowanymi studentami w uczelni dopiero na III roku studiów;
- 55,5% badanych podało, że poczuło się ustabilizowanymi studentami na wybranym kierunku studiów dopiero na III roku trwania;
- 48,8% studentów podało, że dla ich ogólnego wykształcenia wyższego najważniejsze są treści humanistyczne, pozostali mieli zróżnicowane zdania;
- 62,5% badanych podało, że dla ich wyższych kwalifikacji zawodowych najważniejsze są treści zawodowe - specjalistyczne;
- 64,6% badanych podało, że w planach studiów jest za dużo godzin wykładów;
- 47,5% badanych podało, że w planach studiów jest za mało godzin praktyk zawodowych, dobrze organizowanych i wykorzystanych;
- 54,3% studentów uważa, że najbardziej pożądanym rodzajem zajęć dydaktycznych, ze względu na ich kwalifikacje zawodowe, są praktyki zawodowe; pozostali mieli zróżnicowane zdania.

Wyniki rozwoju zawodowego studentów (3):

- 65,3% badanych oceniło swoje wyniki studiów jako dobre;
- 69,3% studentów stwierdziło, że dla uzyskiwania wysokich wyników w studiach potrzebne są wyraźnie ukształtowane zainteresowania kierunkowe;
- 75,3% studentów stwierdziło, że dla uzyskiwania wysokich wyników w studiach potrzebna jest systematyczna praca (studiowanie);
- 66,7% studentów stwierdziło, że dla uzyskiwania wysokich wyników w studiach potrzebna jest pracowitość;

- zdolności kierunkowe - zdaniem badanych - są również potrzebne, ale nie decydują one o powodzeniu w studiach, jeżeli nie są wspierane przez zainteresowania kierunkowe, systematyczną pracę i pracowitość;
- 25,0% badanych stwierdziło, że na wydziałach trzeba poprawić organizację zajęć dydaktycznych; pozostali mieli zróżnicowane propozycje;
- 20,0 % badanych stwierdziło, że na wydziałach trzeba zmienić nauczycieli akademickich; pozostali mieli zróżnicowane propozycje;
- 16,6% badanych stwierdziło, że w nauczanych przedmiotach trzeba zlikwidować powtarzające się treści, często inaczej nazywane; pozostali mieli zróżnicowane propozycje;
- 20,0% badanych opowiedziało się za likwidacją w planach studiów przedmiotów z nauk politycznych; pozostali mieli zróżnicowane propozycje;
- 58,0% badanych stwierdziło, że struktura treści kształcenia zawodowego zaczęła się tworzyć w ich świadomości dopiero na III roku studiów;
- 85,3% magistrantów stwierdziło, że najszybciej i najwyraźniej łączą się ze sobą w ich świadomości treści z przedmiotów kierunkowych i specjalistycznych;
- 66,6% badanych opowiedziało się przeciwko pisaniu pracy magisterskiej, twierdząc że nic ona nie wnosi do ich wiedzy kierunkowej;
- 85,3% magistrantów wyraziło swoje zadowolenie ze zbliżającego się czasu zakończenia studiów;
- 36,8% magistrantów stwierdziło, że myśli o przyszłej pracy zawodowej pojawiły się w ich świadomości już na II roku studiów;
- 73,3% badanych wyraziło zamiar podjęcia pracy zawodowej zgodnej z kierunkiem studiów, po ich pomyślnym zakończeniu;
- 68,0% badanych oceniło pozytywnie swoje przygotowanie zawodowe do pracy;
- 35,2% magistrantów stwierdziło, że jest zbyt niska płaca za pracę w wyuczonym zawodzie;
- 23,8% badanych wyraziło swoje zmartwienie ze względu na trudności mieszkaniowe po ukończeniu studiów i podejmowaniu pracy zawodowej;
- 41,5% badanych wyraziło pogląd, że wartością szczególną w ich życiu i rozwoju są ich cechy charakteru;
- 38,5% badanych zadeklarowało jako wartość pracę zawodową;

- 69,4% magistrantów oceniło całokształt swojego rozwoju zawodowego jako "średni".

3. Uogólnienie wyników badań i ich interpretacja

Próbę uogólnienia wyników badań sprowadzam do dwóch rodzajów: uogólnienia "specyficznego" oraz uogólnienia "uniwersalnego". Uogólnienie specyficzne wynika bezpośrednio z postawionych problemów, zagadnień i pytań badawczych, które poddano weryfikacji empirycznej. Stwierdzono bowiem, że w całokształcie rozwoju zawodowego magistrantów, w czasie trwania ich studiów, cztery grupy zagadnień są "specyficzne" i szczególnie ważne. Są to:

- wybór kierunku studiów i uczelni;
- uczenie się zawodu w uczelni wyższej;
- perspektywa pracy zawodowej po ukończeniu studiów;
- życie społeczno-zawodowe absolwentów uczelni wyższych.

Wyróżnione cztery grupy zagadnień "specyficznych" "mieszczą się" zakresowo w trzech wyróżnionych wcześniej składnikach rozwoju zawodowego (warunki, proces, wyniki). Można zatem twierdzić, że dla tej grupy ludzi młodych, jaką są studenci uczelni wyższych, ich rozwój zawodowy i jego ocena są "specyficzne", typowe tylko dla ich wieku.

Uogólnienia "uniwersalne" posiadają znacznie szerszy zakres. Są to uogólnienia "wyższego rzędu", lub też "wyższego poziomu". Obejmują one następujące trzy zagadnienia:

(I) dojrzałość społeczno-zawodową kandydatów do studiów wyższych (zainteresowania kierunkowe, motywy studiów, trafność decyzji wyboru studiów);

(II) sukcesy społeczno-zawodowe w studiach (pomyślne wyniki w uczeniu się teorii i praktyki zawodowej);

(III) kwalifikacje i kompetencje społeczno-zawodowe; przydatność społeczno-zawodowa; cechy osobowości zawodowej.

Dojrzałość społeczno-zawodowa kandydatów na studia (I) to wynik ich podmiotowo-przedmiotowych warunków rozwoju prozawodowego.

Sukcesy społeczno-zawodowe (II) to wynik aktywności studentów w procesie uczenia się zawodu w uczelni wyższej.

Kwalifikacje społeczno-zawodowe, przydatność społeczno-zawodowa, osobowość zawodowa (III) to wyniki rozwoju zawodowego w uczelni wyższej i w pracy zawodowej.

Ujmując powyższe uogólnienia syntetyczne twierdzę, że: dojrzałość..., sukcesy ..., kwalifikacje ..., przydatność ..., osobowość zawodowa, to "główne filary i atuty" rozwoju zawodowego człowieka, a w tym również studentów uczelni wyższych wszystkich typów.

Droga prowadząca od zamierzenia do jego urzeczywistnienia, tj. od pojawienia się myśli o studiach wyższych do uzyskania wyższych kwalifikacji zawodowych, prowadzi przez cały szereg dobrowolnie przyjętych i wymuszonych form aktywności prozawodowej i zawodowej studentów.

Proces uczenia się (studiowania) w uczelni wyższej jest tym wyznacznikiem zmiany świadomości studentów, w której coraz wyraźniej i odpowiedzialniej pojawia się i przejawia się zawód i praca (nauczyciela, ekonomisty, inżyniera).

Absolwent uczelni wyższej posiada - formalnie rzecz ujmując - najwyższy poziom kwalifikacji zawodowych. Powstaje pytanie, czy formalno-prawne kwalifikacje są "najwyższej jakości"? Sądzę, że nie, a to dlatego, że kwalifikacje zawodowe obejmują nie tylko wiedzę i umiejętności kierunkowe wyniesione z uczelni, ale również wiedzę, a szczególnie umiejętności, jakie zdobywa się w czasie wykonywania zawodu i pracy.

Trzy przykłady "jakości kwalifikacji" zawodowych absolwentów uczelni zasługują na podkreślenie:

(1) bywa tak, że "słaby student" niewiele wynosi w postaci wiedzy i umiejętności zawodowych z uczelni, ale kończy studia i podejmuje pracę w wyuczonym zawodzie;

(2) bywa tak, że w "słabej uczelni" zdolny i pracowity student osiąga wysoki poziom wiedzy i umiejętności zawodowych, kończy studia i podejmuje pracę w wyuczonym zawodzie;

(3) bywa również tak, że w "dobrej uczelni" "dobry student" staje się wybitnym absolwentem i również podejmuje pracę w wyuczonym zawodzie.

Powyższe trzy przykłady wskazują na to, że do praktyki zawodowej trafiają młodzi absolwenci uczelni wyższych ze zróżnicowanym przygotowaniem zawodowym do pracy. Różnią się "jakością swojego przygotowania" zawodowego. Trudno jest wyrokować, który z wyróżnionych "typów jakościowych absolwentów" sprawdzi się najlepiej w praktyce zawodowej. Bywa tak, że w pracy zawodowej sprawdzają się "absolwenci słabi", a nie sprawdzają się "absolwenci dobrzy i wybitni". Oznacza to, że uczelnia wyższa odpowiada tylko za "część" przygotowania zawodowego swoich absolwentów i "przyjmuje na siebie" tylko część odpowiedzialności za "jakość" ich pracy zawodowej. Oznacza to również, że absolwenci uczelni wyższych uzyskują kwalifikacje zawodowe i uprawnienia zawodowe, a kwalifikacje pracownicze zdobywają dopiero w miejscu swojej pracy. To pracodawca ma prawo i obowiązek zatrudniać absolwentów uczelni wyższych na takich stanowiskach roboczych, na których winni się wykazać najwyższym poziomem swojej wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych. W zatrudnianiu absolwentów różnie w praktyce bywa, włącznie z ich nie zatrudnianiem, co należy uznać za karygodne marnotrawstwo sił i środków włożonych na wykształcenie!

Zamieszczone w tym opracowaniu wyniki badań rozwoju zawodowego studentów uczelni wyższych mogą - jak sądzę - być przydatne w praktyce dydaktyczno-wychowawczej nauczycieli akademickich, jak również samych studentów uczelni wyższych wszystkich typów.

PRZYPISY

- ¹ Jest to streszczenie wyników badań zamieszczonych w pracy pt.: *Rozwój zawodowy studentów w ocenie własnej*. Katowice 1990 (maszynopis).
- ² K. Czarnecki: *Rozwój zawodowy człowieka*. Warszawa 1985
- ³ K. Czarnecki: *Profesjologia w zarysie (Zarys nauki o rozwoju zawodowym człowieka)*. Warszawa 1986
- ⁴ W. Okoń: *Elementy dydaktyki szkoły wyższej*. Warszawa 1971 s. 134
- ⁵ K. Czarnecki: *Profesjologia w zarysie*. Warszawa 1986 s. 31-33
- ⁶ J. Pieter: *Biografia ogólna. Wstęp do nauki o życiu ludzkim*. Kraków 1946
- ⁷ K. Czarnecki: *Kwestionariusz dla studentów ostatnich lat studiów*.
- ⁸ K. Czarnecki: *Rozwój zawodowy studentów*. *Życie Szkoły Wyższej* 1986, nr 4 s. 39-50
- ⁹ Z. Wiatrowski: *Pedagogika pracy w zarysie*. Warszawa 1985
- ¹⁰ Z. Wiatrowski i R. Gerlach (red.): *Podstawowe idee i twierdzenia pedagogiki pracy oraz ich percepcja i realizacja społeczna. Materiały z konferencji naukowej*. Bydgoszcz 1990